

V. POŻEGNANIE

Maria Wichowa

(Uniwersytet Łódzki, Katedra Literatury Staropolskiej i Nauk Pomocniczych)

Jerzy Starnawski (27 II 1922 – 9 XI 2012)

Profesor Jerzy Starnawski, uczony o międzynarodowej sławie, wybitny humanista, wielki autorytet naukowy, historyk literatury polskiej, bibliograf, edytor, tekstolog, neolatynista, badacz dziejów polskiej nauki o literaturze, odkrywca wielu cennych tekstów, jeden z największych erudytów, zmarł w Łodzi w dniu 9 listopada 2012 r. W rocznicę jego 90 urodzin odbyły się jubileuszowe uroczystości w Łódzkim Towarzystwie Naukowym, którego członkiem był od 1967 roku, podczas których zgromadzeni przyjaciele uhonorowali nestora łódzkich historyków literatury, życząc mu tradycyjnych stu lat. Niestety, wkrótce objawiła się ciężka choroba i pracowite życie mojego drogiego Mistrza dobiegło kresu.

Jerzy Starnawski urodził się w Guzówce na Lubelszczyźnie. Jego ojciec, Tadeusz dzierżawił ten majątek, należący do Ordynacji Zamojskiej. Matka, Maria z Kuczyńskich, miała ogromny wpływ na kształtowanie intelektualne syna. W roku 1931 rodzina profesora przeniosła się do Lublina, który poznawał „pod kierunkiem Matki, mądrego Cicerone”, jak to ujął w autobiografii. Uczęszczał do Gimnazjum i Liceum im. Stefana Batorego. Przez trzy lata (1933–1936) był uczniem doktora Ludwika Kamykowskiego – świetnego pedagoga. Pisał o nim: „wyrastał nad wszelki poziom”, a „godziny lekcyjne przekształcał w pewnej mierze w ćwiczenia uniwersyteckie” (autobiografia). To pod jego wpływem, jeszcze przed maturą, zdecydował się na studia polonistyczne. Maturę zdał w 1939 r.

Po wybuchu II wojny światowej został jako żołnierz wcielony do XIX Dywizji Piechoty, uczestniczył w obronie Grodna, następnie został internowany na Litwie i miał być wywieziony w głąb Rosji. Zbiegł z obozu i przez pewien czas mieszkał w Wilnie. Przy próbie przedostania się do Lublina wpadł w ręce niemieckie i był więziony w obozach jenieckich Witzendorf, Zeven i Sandbastel. W kwietniu 1944 r. powrócił do Lublina i w tym samym roku rozpoczął studia polonistyczne w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, które ukończył w kwietniu 1948 roku. Magisterium uzyskał na podstawie pracy *Tragizm w dziełach Karola Huberta Rostworowskiego*. W grudniu 1949 r. doktoryzował się. Tematem jego dysertacji był „Słowacki – epistolograf”. Mistrzem Jerzego Starnawskiego był

Juliusz Kleiner, ówczesny profesor KUL (do 1948 r.), który był promotorem obu prac, ale po przeniesieniu się na Uniwersytet Jagielloński przekazał opiekę nad doktoratem w ręce doc. Stefana Kawyna. Po ukończeniu KUL, planując pisanie pracy doktorskiej, Jerzy Starnawski podjął studia na Uniwersytecie Jagiellońskim (r. akad. 1948/49) i na Uniwersytecie Warszawskim (1949–1950). W tym czasie zarabiał na życie jako nauczyciel szkół średnich. Na obu uczelniach studiował filologię klasyczną, zbierał materiały do doktoratu w Bibliotece Jagiellońskiej i w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego.

W roku 1950 niedawno wypromowany doktor podjął pracę w KUL, gdzie był zatrudniony do roku 1964. Najpierw zajmował stanowisko starszego asystenta, od roku 1956 adiunkta, i od roku 1958 docenta. W roku 1964 przeniósł się na Uniwersytet Łódzki, gdzie pracował aż do przejścia na emeryturę w roku 1992 jako kierownik Katedry Literatury Staropolskiej i Nauk Pomocniczych. Najpierw był zatrudniony na stanowisku docenta, od roku 1974 profesora nadzwyczajnego, a od roku 1981 profesora zwyczajnego. W UŁ stworzył Zakład Literatury Staropolskiej i Nauk Pomocniczych, od 1981 przekształcony w Katedrę. Równoległe w latach 1975–1984 pracował na pół etatu w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Częstochowie. Po przejściu na emeryturę nadal przez kilka lat pracował na części etatu w UŁ, a oprócz tego krótko w Mazowieckiej Wyższej Szkole Pedagogiczno-Humanistycznej w Łowiczu (2003–2007).

Był wybitnym uczonym o wielkim dorobku, znanym i cenionym w środowisku slawistów i neolatynistów w całej Europie. Jego dorobek liczy ok. 1200 artykułów, w tym interpretacji tekstów, recenzji, edycji nieznanych utworów wydobytych z rękopisów, listów i innych zabytków piśmiennictwa. Wśród jego prac jest wiele takich, które informują o odkryciu nowych utworów czy dokumentów, charakteryzują liczne inedita. Jego publikacje zawierają wiadomości o nieznanych polonikach, rozsypanych po zbiorach całej Europy. Profesor odkrywał bardzo często dzieła unikatowe, ukryte w rękopisach bibliotek naukowych Paryża, Rzymu, Kopenhagi itd. Zmarły uczony pozostawił po sobie ok. 50 książek. Z nazwiskiem Starnawski polonistom kojarzy się nieodparcie znakomity podręcznik *Warsztat bibliograficzny historyka literatury polskiej* (1957 i nast.) i *Warsztat bibliograficzny historyka literatur obcych* (1988). Profesor był wybitnym edytorem odkrytych przez siebie tekstów. Doświadczenie zdobyte w praktyce umożliwiło mu napisanie podręcznika *Praca wydawcy naukowego* (1979). Przygotował szereg prac edytorskich, m.in. wydania pism Orzechowskiego w Bibliotece Narodowej (1972), Szymona Starowolskiego *Scriptorum Polonicorum Hecatontas (Setnik pisarzy polskich, 1970)* oraz *Sarmatiae bellatores (Wojownicy sarmaccy, 1978)*. Oba dzieła opublikował we własnych przekładach z łaciny z komentarzem i wstępem stanowiącym wprowadzenie do lektury. Jerzy Starnawski ma też w swoim dorobku edycję tekstów łacińskich. Zaszczyc przynosi mu wydanie pieśni Eustachego Konobelsdorfa, wydobytego z zapomnienia przez Profesora znakomitego poety XVI w., pochodzącego z Warmii – tom: *Eustachius Cnobelsdorf, Carmina*

Latina, Cracoviae (1995). Książka wyszła w serii „Corpus Antiquissimorum Poetarum Poloniae Latinorum usque ad Ioannem Cochanovium”, t. 8. To właśnie dzięki staraniom prof. Starnawskiego seria ta została reaktywowana w PAU. Następny 9. tom również przygotował Jerzy Starnawski, we współpracy z Romualdem Turasiewiczem. Zawiera Marcina Kromera *Carmina Latina* (2003). Mistrz opracował i wydał z przekładem *Korespondencję Macieja Kazimierza Sarbiewskiego ze Stanisławem Łubińskim* (1986). Horacym chrześcijańskim zajmował się przez wiele lat, opublikował na jego temat tak wiele prac, że był najlepiej przygotowanym polskim uczonym do napisania nowej monografii tego poety. Jako edytor Jerzy Starnawski zasłużył się, wydając w Bibliotece Filologii Polskiej pod red. Tadeusza Ulewicza tomy studiów zmarłych historyków literatury. Przygotował pracę Wilhelma Bruchnaleskiego w książce *Między średniowieczem a romantyzmem* (1975), a następnie zbiór studiów Stanisława Łempickiego *Wiek złoty i czasy romantyzmu w Polsce* (1992). Poza wymienioną serią wydał wybór prac Ignacego Chrzanowskiego (2003). Dokonał reedycji prac swego mistrza uniwersyteckiego Juliusza Kleinerera. Przygotował tom jego studiów o Krasieńskim (1977), monografię o Słowackim (1999). Jako badacz pozostałych po Kleinerze rękopisów zredagował tom *Studia inedita* (1964), obejmujący prace o Krasickim, Mickiewiczu, Krasieńskim i Słowackim oraz drugą książkę tego uczonego *Sentymentalizm i Preromantyzm* (1975) – wykłady o literaturze porozbiorowej przed Mickiewiczem.

Jako badacz literatury staropolskiej pracował nad największymi pisarzami okresu renesansu (Rej, Orzechowski, Frycz Modrzewski, Kromer). Jerzy Starnawski ma w swoim dorobku monografie *O „Żwierzyniu” Mikołaja Reja z Nagłowic* (1971), *Andrzej Frycz Modrzewski. Żywot, dzieło, sława* (1981). Trzeba tu wymienić *Drogi rozwojowe hagiografii polskiej i łacińskiej w wiekach średnich* (1993) – zarys monograficzny. Już po wydrukowaniu książki, gdy profesor wręczał mi egzemplarz autorski, zauważył pomyłkę w tytule, bowiem zgodnie z zamiarem autora i z zawartością publikacji powinno być „hagiografii łacińskiej i polskiej”. Ważną książką jest *Średniowiecze, wydane w serii Biblioteka Polonistyki* (1975, 1989), z obszernym wstępem syntetycznym pt. *Kultura średniowiecza i ze świetnie skomponowanym działem Materiały*, obejmującym wybór tekstów o wiekach średnich zarówno badaczy polskich, jak i obcych. Publikacja ta jest bardzo użyteczna w dydaktyce uniwersyteckiej.

W ramach swoich akademickich obowiązków Profesor prowadził wykład z wprowadzenia do nauki o literaturze, potem tzw. wykład kursowy z historii literatury staropolskiej oraz seminaria magisterskie na polonistyce i bibliotekoznawstwie, a także liczne zajęcia na Podyplomowym Studium Neolatynistycznym, które powołał do życia i prowadził jako kierownik w l. 1978–1987. Dydaktykę traktował poważnie, był bardzo dobrym wykładowcą. Zajęcia z wprowadzenia do nauki o literaturze, po części zawierające materiał z jego *Warsztatu bibliograficznego...* były bardzo atrakcyjne. Jako ich uczestniczka spodziewałam się

podawania suchych danych bibliograficznych, rejestru różnych faktów o technice pracy naukowej, a tymczasem były to ciekawe zajęcia o warsztacie filologa. Profesor mówił z wielkim zapalem, tryskał erudycją, na każdym kroku widać było, że mówi o sprawach, którymi się fascynuje i które zna na wylot. W środowisku polonistów mówi się: „zajrzyj do Estreichera, sprawdź u Korbuta, zobacz u Starnawskiego”.

Na seminarium przekazywał nam wiedzę bardzo szczerze. Lubił pracować ze studentami dobrymi. Tych promował i ciągnął do góry, podwyższając poprzeczkę przy pisaniu, powstawały wówczas bardzo dobre prace. Natomiast z osobami mało pilnymi i niezdolnymi miewał kłopoty, czytał rozdziały po kilka razy, postępy były powolne. Jako promotor był niewyczerpaną kopalnią wiedzy. Miał fenomenalną pamięć, pełne opisy bibliograficzne podawał „z głowy”. Jak sam powiadał, „wymagistrzył” ponad dwieście osób. Poza pensum, przez kilka lat uczył swoich asystentów doktorantów łaciny. Wypromował dwunastu doktorów. Był także promotorem doktoratu *honoris causa* Karła Dedeciusa, łodzianina z pochodzenia, zasłużonego tłumacza literatury polskiej na język niemiecki. W ramach wykładu z historii literatury staropolskiej poza tzw. materiałem kursowym prezentował fragmenty prac, które bieżąco miał na warsztacie. Mówił o tym w sposób bardzo interesujący.

Po przejściu na emeryturę zgromadzoną przez lata wiedzę wykorzystał w książce *Zarys dziejów literatury staropolskiej* (1993). Docenić też trzeba wyniki badań zawarte w tomie *Pisarze jezuicki w Polsce (wiek XVI–XIX). Studia i materiały* (2007). Ważne pozycje w dorobku Jerzego Starnawskiego to monografie i monograficzne zbiory studiów. Łódzki neolatynista zredagował i prawie w całości wypełnił swymi pracami dwa tomy zbiorowe *Antyk w Polsce* (cz. I, 1992; cz. II, 1998), choć w części drugiej zespół autorów znacznie się rozszerzył. Bardzo intensywnie współpracował z czasopismem „Filomata”. W porozumieniu z prof. Józefem Korpantym – redaktorem naczelnym, przygotował szereg numerów tego pisma, poświęconych antykowi w Polsce: w średniowieczu (nr 403), w epoce renesansu (nr 405, 406), w dobie baroku (nr 408), w oświeceniu (nr 412), romantyzmu (nr 414-416), w drugiej połowie w. XIX (nr 419/420). Najwięcej tam było prac Mistrza, mniej pracowników Katedry i UŁ, do „epok późniejszych” redaktor zapraszał autorów także z innych ośrodków naukowych. W tej grupie prac trzeba też wymienić książkę *Antyk wciąż żywy* (2010). Dość dużo artykułów o tematyce neolatynistycznej zawierają tomy studiów Profesora: *Odrodzenie. Czasy. Ludzie. Książki* (1991), *W świecie barokowym* (1992), *Wiekі średnie i wiek renesansowy w Polsce* (1996), *Od zarania dziejów literatury polskiej po wiek XX* (2003), *Pisarze jezuicki (wiek XVI–XIX). Studia i materiały* (2007), *Z dziejów renesansu w Polsce* (2007).

Profesor Starnawski dużo wysiłku umysłowego poświęcił badaniu dziejów polonistyki. Rozpoczął od książki o Bolesławie Chlebowskiem (1986). Następne poświęcone są badaniom środowisk naukowych. Tak więc opracował *Sylwetki*

lwowskich historyków literatury (1997), następnie *Sylwetki wileńskich historyków literatury* (1997), *Sylwetki krzemienieckich historyków literatury* („Biesiada Krzemieniecka”, 2003), *Sylwetki lubelskich humanistów XIX i pierwszej połowy XX w.* (2004). Ponadto wydał cztery tomy prac pt. *Z dziejów polskiej nauki o literaturze* (seria IV 2011), *Z dziejów polskiej nauki o literaturze w wieku XIX i XX* (1997). Opracował *Zarys dziejów katedry języków i literatur słowiańskich w Uniwersytecie Fryburskim* (1984). Zupełnie wyjątkową i fundamentalną pracą profesora jest książka *Dzieje wiedzy o literaturze polskiej do końca wieku XVIII* (1984), wydana przez Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN. Jako badacz dziejów polonistyki powołał do życia i redagował *Słownik badaczy literatury polskiej*, w dziesięciu tomach, opracowany tzw. systemem holenderskim (każdy tom w układzie alfabetycznym A–Z). Zeszyt próbny ukazał się w r. 1986, t. 1–10 w l. 1994–2009 i indeks haseł w 2009. Tomy I–VI wydał UŁ, zaś pozostałe ŁTN.

Jerzy Starnawski był znakomitym bibliologiem, wielokrotnie pisał o bibliografach, bibliofilach i bibliologach dawnych i współczesnych. Opublikował dwa tomy prac pt. *Ludzie książki* (2000–2008). Przez wiele lat prowadził seminarium magisterskie w Katedrze Literaturoznawstwa. Jego badania osadzone były w szerokich kontekstach kulturowych, czego dowodem jest książka *Polska w Europie* (2001). Wykazywał w niej nasze tysiącletnie więzi kulturalne z Europą i dowodził, że nie ma mowy o żadnym wchodzeniu Polski do Europy, bo w jej kulturze jesteśmy od zawsze obecni. Mój Mistrz był kompetentnym neolatynistą, znanym w krajach Europy zachodniej. Jest odkrywcą ważnych tekstów łacińskich oraz ich edytorem i badaczem. Zaczął prezentację swoich studiów bardzo efektownie. Mianowicie w roku 1966 został zaproszony do Brna na zjazd EIRENE (Stowarzyszenia Filologów Klasycznych Krajów Demokracji Ludowej). Przedstawił tam referat o odkrytym przez siebie utworze czeskiego poety Waclawa Klemensa pt. *Lechiados Libri IV* z pierwszej połowy XVII w. Na to wystąpienie zareagował prof. Józef Ijsejwin z Lovanium, organizator I Kongresu Neolatynistów, który zainteresowany tym odkryciem, zaprosił Jerzego Starnawskiego na ten kongres. Przypnieć trzeba, że jako badacz utworów nowołacińskich łódzki filolog był bardziej znany i ceniony za granicą niż w kraju. Dzieje swych neolatynistycznych peregrynacji naukowych przedstawił w tomie *Kongresy, sympozja, sesje naukowe* (1999). Uczestniczył w nich przez prawie trzydzieści lat. Niektóre prace nad poezją łacińską doby staropolskiej zebrał w tomie *Antyk wciąż żywy* (2010), a niezliczone prace o autorach rodzimych wypowiedzianych się w mowie Cycerona umieszczał w czasopiśmie. Badał teksty Dantyszka, Knobelsdorfa, Krzyckiego, Reja, Kochanowskiego, Kromera, Sarbiewiskeigo, Wujka, Skargi i innych. Miał bardzo rozległą wiedzę, która pozwoliła mu napisać kompetentnie pracę *Poezja nowołacińska krajów Europy środkowej w pracach ostatnich dziesiętności lat* (1988).

Mistrz był bardzo aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Filologicznego. Pierwszy odczyt wygłosił tam 25 II 1966 roku. Mówił na temat *Przydatność*

znajomości języka łacińskiego dla badań literackich. Zdarzały się takie lata, gdy występował jako prelegent dwu- lub trzykrotnie. W ostatnich latach życia Profesor tracił siły, był mniej aktywny w PTF. W lutym 2009 roku podjął decyzję o wystąpieniu z Towarzystwa.

Hojnie płacił daninę swojej ziemi rodzinnej. Ogłaszał liczne biogramy humanistów lubelskich, pisał o osiągnięciach naukowych i kulturalnych Lubelszczyzny, o Lublinie w literaturze i literaturze o Lublinie, o pisarzach Lubelszczyzny. Z wielką sympatią mówił i pisał o Tadeuszu Szeteli, „ludowym historyku”, chłopskim uczonym, autorze dwóch monografii wsi: *Dobrzechowa i Kożuchowa*. Dość dużo miejsca poświęcił w swych badaniach twórcom romantyzmu. We wczesnych latach działalności naukowej ogłosił książkę (pierwszą w swoim dorobku *Juliusz Słowacki we wspomnieniach współczesnych* (1956)), potem *Adam Mickiewicz w poezji polskiej i obcej* (1961), zbiór studiów o twórczości i recepcji czterech wielkich romantyków *W świecie olbrzymów* (1998), a tuż przed śmiercią opublikował tom *W kręgu czterech wielkich romantyków* (2012), jeszcze zdążył wziąć tę książkę do reki i sporządzić notatkę na temat rozdysponowania egzemplarzy autorskich. W tym samym czasie otrzymał paczkę z kolejną książką *Z ziemi przemyskiej i z krajów sąsiednich* (2012). Opublikowaniem książki *Reymont i inni* zareagował na „rok Reymontowski” (2000).

Profesor Jerzy Starnawski należał do kilku Towarzystw Naukowych: Towarzystwa Naukowego KUL, Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyśle, gdzie był wieloletnim redaktorem zeszytu *Literatura i Język „Rocznika Przemyskiego”*. Należał do Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Zamościu i do Towarzystwa im. Marii Konopnickiej oraz do Towarzystwa Literackiego im. Mickiewicza. W roku 1967 został przyjęty do Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, od 1982 r. przez wiele kadencji przewodniczył Wydziałowi I Językoznawstwa Nauk o Literaturze i Filozofii. Za swe wybitne zasługi otrzymał w 1998 r. członkostwo honorowe ŁTN. Znakomicie organizował prace Wydziału, redagował *Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń ŁTN*. W roku 1992 został członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności, a w roku 1997 członkiem czynnym. Przez kilka lat przewodniczył Komisji do badania dziejów polskiej nauki o literaturze przy Komitecie Nauk o Literaturze PAN. Za swą twórczość był uhonorowany nagrodami Rektora UŁ, nagrodami Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim i Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Otrzymał także medal Komisji Edukacji Narodowej, w Londynie w roku 1999 otrzymał Nagrodę im. Tadeusza Murzyńskiego za książki o lwowskich i wileńskich historykach literatury.

Łódzcy naukowcy uczcili zasługi swojego wybitnego kolegi jubileuszowymi publikacjami. Na siedemdziesięciolecie urodzin przygotowano tom *Munera philologica Georgio Starnawski ab amicis, collegis, discipulis oblata*, w opracowaniu Krzysztofa A. Kuczyńskiego, Zbigniewa Jerzego Nowaka i Hanny Tadeusiewicz (Łódź 1992). Obejmuje on pracę dwudziestu czterech badaczy, głównie

filologów klasycznych oraz bibliografię publikacji książkowych i obcojęzycznych. Uroczystość była bardzo okazała, wzięli w niej udział uczeni z wielu ośrodków uniwersyteckich. Samo zaś spotkanie odbyło się w siedzibie ŁTN, wówczas mieszczącej się przy ul. Piotrkowskiej 172. Po raz drugi opracowano księgę jubileuszową na uczczenie okrągłej rocznicy doktoratu Profesora. Nosi ona tytuł *Od średniowiecza ku współczesności. Prace ofiarowane Jerzemu Starnawskiemu w pięćdziesięciolecie doktoratu*, red. Jan Okoń, przy współudziale Michała Kurana (Łódź 2000). Obejmuje ona czterdzieści jeden prac i pełną bibliografię Jubilata (do r. 2000), wówczas licząca 928 pozycji. Uroczystość zorganizowała Katedra Literatury Staropolskiej i Nauk Pomocniczych UŁ. Osiemdziesięciolecie prof. Starnawski obchodził w ŁTN, zaś osiemdziesiątą piątą rocznicę urodzin uczciła Miejska Biblioteka Publiczna im. J. Piłsudskiego z inicjatywy i pod nadzorem pani dyrektor, mgr Barbary Czajki – uczennicy Profesora. W dniu 27 lutego 2012 r. w siedzibie Łódzkiego Towarzystwa Naukowego odbyła się sesja jubileuszowa Mistrza. Przyjechało wielu gości z różnych ośrodków akademickich, z Lublina (Andrzej Paluchowski), z Warszawy (Alina Nowicka-Jeżowa), z Uniwersytetu Śląskiego (Renarda Ocieczek), z Uniwersytetu Jagiellońskiego (Andrzej Linert) oraz liczni łódzcy przyjaciele, koledzy, uczniowie, współpracownicy Profesora. Wkrótce potem ujawniła się Jego ciężka choroba.

Wraz z odejściem Profesora Jerzego Starnawskiego na wieczny odpoczynek skończyła się w Uniwersytecie Łódzkim ważna era w badaniach nad literaturą polską. Zmarł człowiek – instytucja, znakomity uczony, wyjątkowa indywidualność profesorska, wybitny humanista, erudyta prowadzący dynamicznie badania na wielką skalę i dobrze uprawiający dydaktykę w uczelni, którą dosłownie traktował jak świątynię wiedzy.